

בבית המשפט העליון

ע"א 3783/16

לפני:

כבוד המשנה לנשיאה א' רובינשטיין

המערערת:

נטלי סול אביטל נדל

נ ג ד

המשיבים:

1. הממונה על גימלאות השופטים - מנהל בתי המשפט
2. פלונית
3. תומר נדל

ערעור על החלטת מנהל בתי המשפט (הנשיא מ' שפיצר), בתפקידו כממונה על גמלאות השופטים, מיום 6.4.2016

תאריך הישיבה:

ז' בטבת התשע"ז (5.1.17)

בשם המערערת:

עו"ד שמואל מורן; עו"ד פרופ' שחר ליפשיץ

בשם המשיב 1:

עו"ד יאנה סימקין; עו"ד מורן פרוינד

בשם המשיבה 2:

עו"ד אבי גולן

בשם המשיב 3:

בעצמו

החלטה

א. ערעור על החלטת מנהל בתי המשפט (הנשיא מ' שפיצר), בתפקידו כממונה על גמלאות השופטים, מיום 6.4.2016 (להלן הממונה). בהחלטת הנשיאה מ' נאור מיום 29.5.2016, מכוח סמכותה לפי סעיף 4א(א) לחוק גמלאות לנושאי-משרה ברשויות השלטון, תשכ"ט-1969 (להלן חוק הגמלאות), הועבר הערעור להכרעת. ביסוד הערעור מונחת השאלה, האם זכאית גרושתו של סגן נשיא בתי משפט השלום במחוז הצפון, השופט מרדכי נדל ע"ה (להלן המנוח), הגברת נטלי סול אביטל נדל (להלן המערערת), לחלק בגמלת השאירים של המנוח. שאלה נוספת בתולדות התיק כרוכה גם בבת זוגו של המנוח בשנות חייו האחרונות, הגב' ע' (להלן בת הזוג), כפי שיפורט.

ב. ביום 19.4.2014 הלך המנוח פתע לעולמו בטרם עת לאחר שכיהן כשופט מאז 16.9.98; בן 57 היה במותו. המנוח היה נשוי למערערת במשך 17 שנה, ונולדו להם שלושה ילדים; נישואיהם באו אל קיצם והם התגרשו. בהסכם הגירושין מ-22.6.08 שנערך בין המערערת למנוח, ושקיבל תוקף של פסק דין ביום 14.7.08 (להלן ההסכם), צוין כי יום הקרע נקבע ל-1.10.07 ובין היתר, כי למערערת זכאות בשיעור של שליש מכלל הכספים והזכויות אשר נצברו וייצברו בקופת הפנסיה והתגמולים של המנוח (סעיף 37 להסכם). כן הוסכם, כי לאחר שהמערערת תקבל את חלקה בזכויות הפנסיה של בעלה, יופחתו התשלומים הנוספים בהם חויב המנוח לילדיו, במחצית. ביום 12.2.12 אושרה וקיבלה תוקף של פסק דין תוספת להסכם (להלן התוספת), בה נקבע, בין היתר (תוך ביטול סיפת סעיף 37 להסכם, שלפיו המערערת זכאית בשיעור שליש מהתגמולים), כי בגדרי הזכויות העומדות לאיזון בין המנוח למערערת, זכאית המערערת למחצית זכויות הפנסיה שצבר המנוח החל ממועד מינויו לכס השיפוט. הוסכם, כי המנוח יורה למנהלת הגמלאות להעביר ישירות את חלקה של המערערת בפנסיה לידיה. בסעיף 16 לתוספת נקבע:

"(ב) נטלי זכאית למחצית זכויות הפנסיה שנצברו במהלך 10 השנים, דהיינו לשוויין של זכויות הפנסיה המלאות שנצברו למרדכי במהלך 5 שנים בהן כיהן מרדכי כשופט".

אציין כאן, כי בפועל עסקינן ב-9 שנים בעבודת המערער שקדמו לפירוד, ולא ב-10 (1998-2007).

עוד נאמר:

"...

(ז) הצדדים מצהירים בזאת כי דין זכאותה של נטלי בפנסיה כדין מזונות או כל דין אחר שיבטיח את זכאות לחלקה בפנסיה של מרדכי עד סוף ימיה.

...

(ט) למען הסר הספק נטלי לא תהיה רשאית לקבוע מזונות מיורשיו ומעזבוננו של מרדכי".

בהמשך כולל ההסכם הוראות (סעיף 19 לתוספת) שעניינן חישוב חלקה של המערערת בגמלת המנוח במקרה שבו יפרוש השופט לגמלאות כעבור 15 שנים או למעלה מזה (כך לאחר 15 שנים יהא חלקה של המערערת בין 25% ל-33% לפי הקבוע שם).

ג. כאמור, בטרם מותו היתה למנוח בת-זוג, היא המשיבה 2, אשר הוכרה על ידי הביטוח הלאומי כידועה בציבור. לא היה חולק כי בני הזוג ניהלו מערכת יחסים הרמונית משנת 2009, אך לא עברו להתגרר יחד. לאחר הפטירה, תבעו הן המערערת הן בת הזוג את חלקן בגמלת השאירים של המנוח. בחינת זכאותן נעשתה על ידי מנהלת הגמלאות במשרד האוצר. ביום 7.10.14 הוגשה המלצת מנהלת הגמלאות, שלפיה אין מקום להכיר בבית הזוג כידועה בציבור לצורך קבלת הגמלה.

ההחלטה הקודמת

ד. ביום 18.3.15 נתן הממונה את החלטתו (להלן ההחלטה הראשונה). בהחלטה זו הכיר הממונה הן בזכאות המערערת הן בזכאות בת הזוג לחלק בגמלה. הממונה קבע, כי בת הזוג הוכרה כשאיר לצורך קבלת הגמלה "בהסתמך על העובדות שהוצגו בפניי ובהסתמך על החלטת הביטוח הלאומי שהכיר בה כידועה בציבור". בהחלטתו עמד לנגד עיני הממונה, מלבד שיקולים משפטיים, גם הפן האנושי של המקרה. הממונה התחשב, בין היתר, בשיקולים סוציאליים ואנושיים, ובראשם הצורך להביא את בעלי הדין להסכמה אשר תאפשר להם להמשיך בחייהם לאחר האבדן הקשה שחוו. שיקולים אלה הביאו להעמיד את שיעור זכאותה של המערערת על 33% מן הגמלה, ואת שיעור זכאותה של בת הזוג – על 17%. במועד מתן ההחלטה בגר ילדו הבכור של המנוח. אשר לשני הילדים הקטינים נקבע, כי בהגיעו של כל אחד מהם לבגרות, חלקו בגמלה, אשר הועמד על 25%, יועבר לבת הזוג. תקוותו של הממונה היתה כי החלטתו תביא לשלום בין הצדדים ולתחושה כי נעשה עמם צדק; ואולם, תוחלתו נכזבה.

ה. על ההחלטה הראשונה הגיש בנו הבגיר של המנוח ערעור לבית משפט זה (ע"א 3226/15). הערעור הועבר לטיפול על פי החלטת הנשיאה מ' נאור מיום 29.5.15. בערעור נטען, כי לא היה מקום להכיר בזכאותה של בת הזוג לחלק בגמלת המנוח. ביום 15.7.15 ביקשה המדינה להחזיר את ההליך לממונה לשם בחינה מחודשת, מאחר שבדיקה שערכה העלתה, כי בעת מתן ההחלטה לא הונח לפני הממונה כלל החומר אשר נאסף על ידי מנהלת הגמלאות בעניינו של המנוח. לאחר קבלת הסכמת המשיבים, נמחק הערעור ביום 5.8.15 תוך שמירת זכויות.

ו. משהוחזר ההליך לידי הממונה, קיים מספר דיונים נוספים, וכן הורה על גילוי מסמכים ועל השלמת טיעונים; זאת, כדי לבחון את זכאותן של המערערת ושל בת הזוג בהסתמך על מלוא המידע שהונח לפניו, ועל הוראות הדין. ביום 6.4.16 נתן הממונה את החלטתו (להלן ההחלטה השניה), שעליה נסב ערעור זה.

החלטתו השניה של הממונה

ז. משנפרש בפניו מלוא התמונה, הגיע הממונה למסקנה, כי לא הורם הנטל להוכחת מעמדה של בת הזוג כידועה בציבור, באופן המקנה לה זכאות בגמלת המנוח. הממונה יישם את המבחנים שנקבעו בפסיקה לשם הכרה בבני זוג כידועים בציבור; אשר לקיומם של חיים משותפים, לא היה ספק בעיניו כי בני הזוג קיימו מערכת יחסים הרמונית ואוהבת. עם זאת, כך נקבע, מרכז חייו של המנוח היה ונותר בקיבוץ שניר בצפון, ואילו מרכז חייה של בת הזוג נותר בביתה בתל-אביב, ולכן לא ניהלו משק בית משותף, תנאי להכרה בבני זוג כידועים בציבור. הממונה התייחס להסכם הממון עליו חתמו בני הזוג ב-23.12.10 (קיבל תוקף ב-5.1.11), וקבע כי משאין בת הזוג עומדת בתנאי הזכאות, אין ניתן להכיר בה לעניין קבלת גמלת שאירים מכוח הסכמת הצדדים. ממילא, כך קבע, אף בהתאם להסכם הממון עצמו לא ניתן יהיה להכיר בזכאות בת הזוג, שכן הכרה בה תפחית את שיעור הגמלה לו זכאים ילדי המנוח, ולכן גם לשון ההסכם אינה מאפשרת זאת. בקביעה זו אימץ הממונה את מסקנת מנהלת הגמלאות, אשר שמעה את הצדדים באופן בלתי אמצעי, ואף שוחחה עם גורמים מעורבים נוספים; בכך שינה הממונה את החלטתו הראשונה בנוגע לבת הזוג. הממונה הוסיף, כי החלטת המוסד לביטוח לאומי להכיר בבת הזוג לצורך קצבת שאירים, אשר היתה הבסיס להחלטתו הקודמת, אכן מהווה שיקול לטובת ההכרה בבני הזוג כידועים בציבור; ואולם, לאחר קבלת התמונה המלאה, כך קבע, קטן משקלה של החלטה זו, ואין בכוחה להכריע את הכף.

ח. עתה פנה הממונה לעניינה של המערערת, וקבע כי אינה זכאית לחלק בגמלת השאירים. ראשית, דחה הממונה את הטענה המקדמית שהעלתה המערערת, שלפיה הוחזר הדיון רק בנוגע לשאלת זכאותה של בת הזוג לחלק בגמלה, וכי במסמכים החדשים לא היה כדי לשנות את ההחלטה הראשונה בעניין זכאותה של המערערת לגמלאות. הממונה קבע כי היה עליו לבחון את אופן תשלום הגמלה בכללותה, וכי ממילא כרוכה שאלת זכאותה של בת הזוג בשאלת זכאותם של יתר השאירים. עוד קבע הממונה, כי משנגלה לעיניו שבהחלטתו הראשונה נפלה טעות שבדין, אין כל אפשרות להותירה על כנה, שכן משמעותה היא חיוב המדינה בתשלום סכומי כסף בלתי מבוטלים למשך תקופה ארוכה. הממונה הפנה להגדרת "בן זוג" הזכאי לחלק בגמלת השאירים של המנוח,

שבסעיף 1 להחלטת גמלאות לנושאי משרה ברשויות השלטון (נושאי משרה שיפוטית ושאייריהם), תשמ"א-1981 (להלן החלטת הגמלאות), שאינה כוללת "גרושה"; ציין את סעיף 18(3)(א) להחלטת הגמלאות, שלפיו תיחשב גרושה לאשתו של המנוח אם המנוח היה חייב במזונותיה או אם נוכח הממונה על הגמלאות כי נתקבל תקבול אשר הורה תחליף לתשלום מזונות, וכן את סעיף 19 להחלטת הגמלאות. הממונה קבע, כי המנוח לא שילם לגרושתו מזונות, לא נשא בתקבולים אשר שימשו לצרכי מחייתה השוטפים, ואף לא היה חייב בתשלום כאמור.

אכן, על פי התוספת להסכם, אשר קיבלה אישור של בית המשפט לענייני משפחה, זכאית המערערת למחצית זכויות הפנסיה שנצברו במהלך 10 השנים בהן כיהן המנוח כשופט. אך הממונה קבע לעניין זה, כי הסכמת הצדדים בהסכם אינה יכולה לגבור על הוראות החלטת הגמלאות בעניין תנאי הזכאות לגמלת שאירים. כך, שכן התנאי לזכאותה של גרושה לקצבה הוא, כי המנוח נשא בתשלום מזונותיה או ששילם לה תקבולים שבהם ניתן לראות תחליף מזונות. והנה, במקרה דנא, כך נאמר, אין חולק שהמנוח לא נשא בתשלום מזונותיה של המערערת, כאמור. הממונה הוסיף, כי המערערת עצמה הצהירה, שבמשך שנים לאחר הגירושין, היה מצבה הכלכלי קשה באופן שלא איפשר לה לדאוג לכל צרכיה, וכי לא טענה שהמנוח נשא באופן כלשהו בהוצאות מחייתה במהלך תקופה זו.

ט. כן נדחתה טענת המערערת כי יש לשפוט את זכאותה ברוח החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני ביו בני זוג שנפרדו, תשע"ד-2014 (להלן חוק לחלוקת חסכון פנסיוני); זאת, שכן המנוח נפטר לפני כניסת החוק לתוקף ואין החוק חל עליה.

י. נוכח האמור ביטל הממונה את החלטתו הראשונה, והורה על תשלום גמלת השאירים לשני ילדיו של המנוח עד הגיעם לגיל 20. הממונה המליץ כי ככל ששולמה גמלת שאירים לבת הזוג ולמערערת עד למתן החלטתו השניה, לא יינקטו הליכים על ידי המדינה לגבייתם. כלפי החלטה זו, שלפיה בוטלה זכאותה בגמלת השאירים של המנוח, הגישה המערערת את הערעור הנוכחי.

טענות המערערת

יא. ראשית, מעלה המערערת טענה מקדמית: לטענתה, הפיכת ההחלטה הראשונה נעשתה בחוסר סמכות. זאת, שכן הממונה ערך בחינה מחודשת בהחלטה חלוטה בלא שהוגש על ההחלטה בדבר זכאותה לגמלאות ערעור, ומבלי שערכאת הערעור הסמיכה

אותו לעסוק בשאלת זכאותה לגמלה. לדברי המערער, הערעור הוגש רק בנוגע לזכאות בת הזוג לגמלה, והמערער לא היתה צד לו. הודעת המדינה, כי לא הובא לפני הממונה מלוא החומר הרלבנטי לצורך קבלת החלטתו, כוונה – לדעת המערער – כלפי מעמדה של בת הזוג, ולא בנוגע לזכאותה שלה לגמלת המנוח. לטענת המערער, אין חולק כי לא חל כל שינוי וכי לא הוצגו כל ראיות חדשות בכל הנוגע לזכאותה לגמלה: בבסיס שתי החלטותיו של הממונה היו הוראות הסכמי הגירושין כמו גם החלטת הגמלאות. המערער בדעה, כי אף אילו היתה לממונה סמכות לדון בשאלת זכאותה מחדש, ביטול ההחלטה הראשונה מהווה פגיעה בכללי הצדק הטבעי, שכן לא היתה לה כל אפשרות להיערך לחזרה המפתיעה של המדינה ושל הממונה מעמדתם הקודמת.

יב. בהיבט המשפטי במובנו הצר, טוענת המערער כי לא ברור מהו מעמדה החוקי של החלטת הגמלאות. לדעתה, אין בכוחה לגבור על פסקי הדין של בית המשפט בהם נקבעה זכותה לקבל חלקה בגמלת השאירים. נכון הוא כי הגדרת המונח "בן זוג" שבסעיף 1 להחלטת הגמלאות אינה כוללת "גרושה", אלא שבסעיף 19(א) להחלטת הגמלאות קיים סייג לשלילת זכותה של גרושה בגמלה; כך גם סעיף 18(3)(4), הדין במקרה שבו השאיר הנפטר יותר מבן זוג אחד. לדעת המערער, בניגוד להחלטת הממונה, אין בסעיפים אלה תנאי, שלפיו על המנוח לשלם מזונות לגרושתו לפני פטירתו או כי הגרושה קיבלה ממנו בעבר תקבולים למחייתה השוטפת, אלא שמדובר בתנאים חלופיים, אשר אחד מהם הוא כי המנוח "חוייב בתשלום מזונותיה על פי פסק דין או הסכם בכתב". קרי, די בכך שקיים חיוב במזונות בפסק דין או בהסכם, ואין צורך להוכיח כי חיוב זה חל או שולם בפועל לפני פטירת המנוח. לטענתה של המערער, אין חולק שקיים חיוב במזונות במקרה זה, שהרי התוספת להסכם הגירושין, שקיבלה תוקף של פסק דין, קבעה כי ממועד פרישת המנוח ואף לאחר פטירתו זכאית היא לקבל לכל ימי חייה את חלקה בגמלה כ"מזונות". לאמור: העובדה שמדובר בחיוב הכולל היבט רכושי – חלקה של המערער בזכויות הפנסיה, והיבט ממוני – מזונות גרושה, אינה משפיעה על תחולת הסעיף. לכן, העובדה שחיוב המזונות שנקבע בהסכם הוא חיוב לאחר הגירושין (לאחר פרישה או פטירה), אינה הופכת אותו – כנטען – לחיוב שאינו במזונות או לחיוב כספי או רכושי בלבד: מטרת החיוב היא לספק את צרכי המערער בעתיד, לא כל שכן כשבתוספת להסכם הגירושין נקבע יחס ישיר בין החיוב בתשלום חלקה של המערער בפנסיה לבין המזונות. המערער מזכירה, כי בהסתמך על חיוב זה הסכימה שלא לתבוע מזונות מיורשיו ומעזבוננו של המנוח, וכי כבר בהסכם הגירושין ויתרה על חלק מתמיכת המנוח בילדים בתמורה לקבלת חלקו בפנסיה. לפיכך, לדעת המערער, רשאית היא להיחשב כאילו לא התגרשה מן המנוח לצרכי הכרה בזכאותה לגמלה.

יג. בהיבט המשפטי במובנו הרחב, וכחלק – לשיטתה – מעקרונות הצדק ותום הלב, טוענת המערערת כי אף אם קיימת מחלוקת בפרשנות המונחים בהחלטת המזונות, יש להעדיף את הפרשנות לטובת המבוטח או הגמלאי ושאריו, ואת זו המשרתת את תכליתו הסוציאלית של ההסדר. המערערת מבקשת להזכיר כי היתה אשתו של המנוח במשך 17 שנים, שבמהלכן צברה עמו, במאמץ משותף, זכויות פנסיוניות, והמנוח התחייב כלפיה, בהסכמים שקיבלו תוקף של פסק דין, כי תקבל את חלקה בפנסיה, כמגיע לה. המערערת, שהסתמכה על כך שמחייתה בימי זקנתה מובטחת לה על ידי פירות מאמציה המשותפים עם מי שהיה בעלה, מצאה עצמה מנושלת מזכויותיה; ביטול זכאותה יוביל לחיי מחסור ומצוקה כלכלית, כך לפי הטענה.

יד. המערערת מעלה גם טענת פגיעה בזכויות הקניין שלה. לטענת המערערת, אילו היו הוראות החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני חלות על המקרה דנא, אין ספק שהיתה זכאית לגמלת השאירים מכוח זכותה הקניינית העצמאית, אף ללא ההוראה בהסכם הקובעת כי דין הפנסיה כדין המזונות. ואולם, המנוח נפטר כ-10 חודשים לפני מועד כניסתו של החוק לתוקף. לדעת המערערת, היה על הממונה לקחת בחשבון את "רוחו" של החוק בבואו להכריע בסוגיה, בשקלול הפן האנושי של המקרה, ולא רק שיקולים משפטיים. לדברי המערערת, החוק משקף ומחזק מגמה בפסיקה שקדמה לו. לדעתה, ראוי היה לממונה לדבוק בהחלטתו הראשונה המכבדת את זכותה הקניינית לגמלת שאירים, לאמץ את הפרשנות המרחיבה לחריג המזונות ולראות בגרושה שאירה; במיוחד, מקום בו ההסכם קובע במפורש כי דין הפנסיה כדין המזונות.

טו. המערערת אינה משיגה על ההחלטה השוללת את זכאותה של בת הזוג, למעט קביעת הממונה שלפיה לא יושבו הכספים שקיבלה בת הזוג על פי ההחלטה הקודמת. לטענתה, קביעה זו פוגעת בילדי המנוח ללא כל הצדקה.

טז. לבסוף, טוענת המערערת, כי החלטתו השניה של הממונה אינה צודקת, חוטאת למטרה הסוציאלית של הסדרי הפנסיה, מסכלת ומפרה את כוונתם המוסכמת של המערערת ושל המנוח על פי הסכם הגירושין שקיבל תוקף של פסק דין, פוגעת בעקרון ההסתמכות של המערערת ובזכויות היסוד שלה לקניין ולכבוד. לכן, לדעתה, דין החלטה זו להתבטל.

טענות בת הזוג

יז. בת הזוג בדעה כי החלטתו השניה של הממונה בנוגע למעוררת התקבלה כדין ואין לבטלה, וכי צדק הממונה כשהחליט שלא להכיר במעוררת כזכאית לחלק מגמלת השאירים של המנוח. לדברי בת הזוג, הבדיקה המחודשת היתה צריכה לכלול, מטבע הדברים, גם בדיקה מחודשת של זכאות המעוררת לגמלה, שכן עניינה משולב בשאר המעורבים בעניין ואינו ניתן לניתוק מהם. יתרה מכך, היות המעוררת הכוח המניע בהליכים, ומעורבותה העמוקה בהם, לרבות בבדיקה המחודשת, שבמסגרתה הגישה תגובה ארוכה בכתב ובעל-פה, כך שניתנה לה האפשרות להביע את כל טיעוניה לפני הממונה, מעידים כאלף עדים על כך שהמעוררת עצמה הבינה שעניינה יידון בבדיקה המחודשת. בת הזוג טוענת, כי צדק הממונה בכך שנמנע מהחלת רוח החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני, ונתן החלטתו על בסיס החלטת הגמלאות והסכם הגירושין. למען הזהירות טוענת בת הזוג, כי ככל שבית המשפט יחליט להכיר במעוררת כזכאית לחלק מגמלת השאירים של המנוח, שיעור הגמלה צריך להיות בדיוק על פי החלטת הגמלאות והתוספת להסכם הגירושין: מאחר שהמנוח כיהן פחות מ-15 שנים, זכאית המעוררת ל-1/4 מגמלת השאירים של המנוח או ל-5,000 ש"ח, לפי הגבוה מביניהם (היא מפנה לסעיף 19(ג) לתוספת ולסעיפים 19(א) ו-18(3)(א) להחלטת הגמלאות).

יח. בת הזוג סבורה כי יש להכיר בה כידועה בציבור של המנוח, והיא משיגה על הפיכת ההחלטה בעניינה. היא טוענת שקשיים כלכליים ואחרים מנעו ממנה להגיש ערעור על ההחלטה במועד, ומבקשת לראות בסיכומיה בקשה לאפשר לה להגיש ערעור על החלטת הממונה. היא מציינת כי קיבלה גמלת שאירים חודשית במשך 10 חודשים בלבד, וכן מבקשת לקבל את המלצת הממונה ולפטור אותה מהשבת הכספים.

טענות המדינה

יט. לטענת המדינה, החלטת הממונה בדין יסודה ולא נפל בה פגם. משכך, אין עילה להתערב בה. לדברי המדינה, בחוק הגמלאות ובהחלטת הגמלאות נקבע הסדר מקיף המעגן וקובע את הזכויות לגמלה למי שהחוק וההחלטה חלים עליו. לדעתה, אין מדובר בחקיקת מגן או בחקיקה סוציאלית, כטענת המעוררת, אלא בדין שנועד לשמור על רמת החיים שהיתה לעובד המדינה בתקופת שירותו. בהתאם, הדין והפסיקה בתחום דיני הגמלאות טעונים – כנאמר – פרשנות דווקנית ומצמצמת להוראות חוק הגמלאות ולהחלטת הגמלאות, שאינה מאפשרת כל סטיה מן הקבוע בהם. כאמור, על פי חוק הגמלאות והחלטת הגמלאות גרושה אינה זכאית לקבל קצבת שאיר של גמלאי. אכן, לפי סעיפים 18(3)(א) ו-19(א) תיחשב גרושה לאשתו של המנוח מקום בו חויב המנוח במזונותיה, או אם נוכח הממונה לדעת כי נתקבל תקבול שיכול להיות תחליף לתשלום

מזונות. לדברי המדינה, משמעותו הרגילה של הביטוי "מזונות" היא דמי מחיה לבת זוג או לילדים, הנקבעים מכוח הדין האישי או לפי סעיף 2(א) לחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), תשי"ט-1959 (להלן החוק). הרציונל שבבסיס הוראות אלה הוא, כי מזונות המגיעים לגרושה אגב הליך הגירושין, ושמטרתם כיסוי הצרכים הנדרשים לקיומה ורווחתה, יוצרים תלות כלכלית של הגרושה בגמלאי. לכן, כדי שלא לגדוע את מקור פרנסתה, נקבע כי תינתן לה גמלת שאיר בשיעור שלא יעלה על שיעור המזונות שבהם היה חייב המנוח ערב פטירתו.

כ. והנה בנידון דידן, לדעת המדינה, על פי הדין שהיה קיים במועד פטירת המנוח, כדי שיהא ניתן להכיר בתשלום מזונות, על הגרושה להציג הסכם בכתב או פסק דין המחייב בתשלום מזונות, או ראייה לתשלום תקבול המהווה במהותו תחליף למזונות ומקנה לה סכום בלעדי וקצוב המיועד למחייתה, ואשר משקף את צרכיה ואת תלותה במנוח. ואולם, כך לדעת המדינה, במקרה דנא אין חולק שהמנוח לא חויב ולא שילם מזונות למערערת אגב הגירושין, וכי המערערת לא קיבלה ממנו כל תקבול שימשמש לצרכי מחייתה השוטפים, אלא על פי האמור בתוספת להסכם. המדינה סומכת ידיה על החלטתו השניה של הממונה, שלפיה אין בכוחה של הסכמה במסגרת ההסכם כדי לגבור על הוראות החלטת הגמלאות. המדינה מבהירה בהקשר זה, כי החלטת הגמלאות היא בגדר חקיקת משנה, שלפיה תנאי לזכאות גרושה לגמלה הוא כי המנוח נשא בתשלום מזונותיה או ששילם לה תקבולים אשר מבחינה מהותית ניתן לראות בהם תחליף מזונות. לכן, לדעת המדינה, אין מתקיימים בעניינה של המערערת התנאים המזכים לצורך תשלום גמלת שאירים של המנוח.

כא. המדינה בדעה, כי עם הבאת הסוגיה בשנית בפני הממונה היה רשאי לבחון את הסוגיה בכללותה ולקבל החלטה חדשה, בודאי לאחר שגילה כי בהחלטתו הקודמת נפלה טעות שבדין. ממילא, שאלת זכאותה של בת הזוג היתה כרוכה בשאלת זכאותם של כלל השאירים. לטענת המדינה, מאחר שהמנוח נפטר כ-10 חודשים לפני כניסתו של החוק לחלוקת חסכון פנסיוני לתוקף, אף אילו התקבלה בקשה לרישום פסק הדין, לא היתה המערערת זכאית לקצבת שאירים מכוחו. לדברי המדינה, גמלת שאירים אינה זכותו של המנוח אלא זכות המוקנית לשאירים מכוח החוק והחלטת הגמלאות, ולא מכוח היחסים הכלכליים בין בני הזוג; לכן אין היא חלק מן הרכוש המשותף. מטעם זה, טוענת המדינה, אין ולא יכול להתקיים למערערת אינטרס הסתמכות בר הגנה משפטית ביחס לגמלת השאירים.

כב. לבסוף, מזכירה המדינה כי ההלכה הנוהגת היא, שאין להחליף את שיקול דעתו של הממונה במתן החלטה מנהלית, אלא במקום בו הוכח כי פעל בשרירות לב או בהשפעת שיקול זר. המדינה סומכת ידיה על החלטת הממונה גם בעניינה של בת הזוג, ומודיעה כי היא מאמצת את המלצת הממונה שלא לנקוט הליכים לגביית תשלומי היתר.

תשובת המערערות

כג. המערערות חוזרות על טענתה שלפיה יש להעדיף, לעניין החלטת הגמלאות, את הפרשנות המכוונת לטובת המבוטח ושאיוריו ואת זו המשרתת את תכליתו הסוציאלית של ההסדר. לטענתה, אין חולק כי קיים במקרה דנן חיוב בתשלום מזונות אשר נקבע בהסכם שקיבל תוקף של פסק דין. לדעתה, אף אם מדובר בחיוב של איזון רכושי, הגמלה היא חלק מן הרכוש המשותף. לדבריה, הוכח כי הגמלה היא מקור מחייתה, וכי בהסכם נקבע יחס ישיר בין החיוב למזונות; בהסתמך על חיוב זה הסכימה המערערות שלא לתבוע מזונות מיורשיו ומעזבוננו של המנוח, ואף ויתרה על חלק מתמיכת המנוח בילדים בתמורה לקבלת חלקו בפנסיה. המערערות חוזרות על טענתה, שלפיה היה על הממונה לפסוק ברוח החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני, שהרציונל שלו כפול – קנייני וסוציאלי – ולראות בגרושה שאירה, כך מקל וחומר משקובע הסכם הגירושין במפורש כי דין הפנסיה כדין מזונות. כן חוזרת היא על הטענה, כי הפיכת ההחלטה הראשונה נעשתה בחוסר סמכות. לדברי המערערות, מתן חלק בגמלה לבת הזוג או שלילתה אינו יכול להשפיע על שיעור זכאותה שלה בגמלה, לא כל שכן על קביעת עצם זכאותה לגמלה.

הדיון

כד. ביום 5.1.17 קיימתי דיון במעמד הצדדים. במהלך הדיון הועלתה אפשרות להגיע להסכמה שתייתר את ההכרעה בערעור. נקבע, כי יישמעו הטיעונים וכי ככל שלא תושג הסכמה, יינתן פסק דין. במסגרת הדיון נדונה, בין היתר, השאלה מה על עורכי הסכם לכתוב, כדי להבטיח כי גרושה תזכה בפנסיה בבוא העת, נוכח השנים המשותפות שבהן חיו בני הזוג יחד, שבהן גידלה את הילדים וטיפלה במשפחה. באת-כוח המדינה היתה בדעה כי בני זוג יכולים להסכים על חלוקת הקצבה, אך אינם רשאים להסכים ביניהם על חלוקת גמלת שאירים, שכן אין לגמלאי זכות בחיים לגמלת שאירים. בא-כוחה של בת הזוג חזר מצדו על הטענה, שלפיה יש להכיר בבת הזוג כידועה בציבור של המנוח, אף שהיה מודע לכך שלא עמדה במועד להגשת ערעור. במהלך הדיון הודעתי כי אין בדעתי להתערב בנושא החזר תשלומי היתר, ובירכתי את המדינה על שהסכימה שלא לדרוש החזר כאמור.

כה. ביום 22.12.17 הודיעה המערערת כי לצערה לא הושגה בין הצדדים הבנה של פשרה. המדינה הודיעה מצדה כי הוראות הדין הקיים אינן מאפשרות הגעה להסדר עם המערערת. משלא הוכרעה המחלוקת בהסכמה, וחבל, הגיעה עת הכרעה.

הכרעה

כו. לאחר שעיינתי בערעור על נספחיו ובסיכומי בעלי הדין, הגעתי למסקנה כי יש להיעתר לערעור בחלקו, כפי שיפורט להלן.

נושאים מקדמיים

כז. אפתח בטענה המקדמית שהעלתה המערערת, שלפיה הפיכת ההחלטה הקודמת על ידי הממונה נעשתה בחוסר סמכות. לא אוכל להלום טענה זו. כזכור, על החלטתו הראשונה של הממונה הגיש בנו הבגיר של המנוח ערעור לבית משפט זה, בו טען כי לא היה מקום להכיר בזכאותה של בת הזוג לחלק בגמלת המנוח. ביום 15.7.15 הגישה המדינה הודעה ובקשה במסגרתן ביקשה להחזיר את ההליך לממונה לבחינה מחודשת. מחקתי איפוא את הערעור בהסכמה ביום 5.8.15, תוך שמירת זכויות. נוכח חשיבות הדברים אביא את ה"הודעה ובקשה מטעם המדינה" בשלמותה:

"המדינה מתכבדת בזאת להודיע לבית המשפט הנכבד, כי במסגרת גיבוש עמדתה בהליך דנן הוברר, כי על פניו, טרם קבלת החלטת הממונה על גמלאות השופטים (להלן: "הממונה") בעניין שאירי המנוח, כב' השופט מרדכי נדל ז"ל, לא הובא בפניו מלוא החומר הרלוונטי לצורך קבלת החלטתו. בנסיבות אלה, הוחלט על הבאת הסוגיה בפני הממונה בשנית, זאת על מנת שיבחן, בין היתר, את כלל החומר הרלוונטי ויקבל החלטה מחודשת. בשם לב לנסיבות העניין, מתייתר הדיון בהליך דנן ובית המשפט הנכבד מתבקש להורות על מחיקתו. מובן, כי בהתאם להחלטה החדשה של הממונה יהיה כל צד רשאי לפנות שוב לבית המשפט הנכבד, ככל שיראה בכך צורך" (ההדגשות הוספו – א"ר).

הערעור נמחק איפוא בהסכמה, ומחיקה זו כללה את ההליך המחודש. עסקינן בסמכות מינהלית, אם גם בחלקה מעין-שיפוטית, וסמכות זו ניתנת לעיון מחודש. בצדק הפנתה המדינה לדברי פרופ' י' זמיר הסמכות המינהלית – כרך ב' 1397 (מהדורה שנייה, 2011), כי "אם ההחלטה שנתקבלה מחמת הטעות גורמת או תגרום לרשות לפעול בניגוד לחוק, גובר המשקל של האינטרס הציבורי בתיקון הטעות באופן יחסי למשקל של האינטרס הפרטי בקיום ההחלטה כפי שהיא". עינינו הרואות בנידון דידן, כי בהודעת

המדינה גם לא נאמר, כי החומר הרלבנטי שלא הובא לפני הממונה קשור רק לזכאותה של בת הזוג לחלק בגמלת השאירים, אלא שלא היה לפני הממונה "מלוא החומר הרלוונטי לצורך קבלת החלטתו". יתרה מכך, עם הבאת הסוגיה בכללותה בשנית לפניו, קיים הממונה מספר דיונים, בימים 5.11.15, 17.11.15 ו-23.11.15; בשניים מהם השתתפו המערערות ובאת-כוחה דאז. הדיונים נועדו, לדברי הממונה, "כדי לבחון את זכאותה של בת הזוג כמו גם את זכאותה של המערערות, בהסתמך על מלוא המידע ועל הוראות הדין". ביום 1.12.15 הורה הממונה על גילוי מסמכים ועל השלמת טיעונים; ביום 30.12.15 הוגשו סיכומים בעניין זכאותה של המערערות. אציין, כי באת-כוח המערערות ביקשה ביום 7.2.16 להגיש תצהיר נוסף מטעמה, והממונה נעתר לבקשה; ואולם, לאחר מכן חזרה בה מבקשתה. נוכח האמור, נחה דעתי כי בהתאם להנחיית בית משפט זה, נבחנו שאלת זכאותה של המערערות לגמלה מחדש, וכן שאלת זכאותה של בת הזוג, על בסיס מלוא המידע שהונח לפני הממונה; טיעוני המערערות נשמעו גם נשמעו לפני הממונה, וזכותה לשימוע הוגן לא קופחה. לפיכך, בדין קיבל הממונה החלטה חדשה לאחר בחינה מחודשת של מלוא החומר שהונח לפניו.

כח. אציין כבר כאן, כי איני רואה מקום להיענות לבקשת בת הזוג לראות בסיכומיה בקשת ארכה להגשת ערעור מטעמה. משבחרה בת הזוג שלא להגיש ערעור על החלטת הממונה במועד, ומשלא הגישה בקשת הארכה כדין, חוששני שאין מקום להיזקק לטענותיה לגוף החלטת הממונה. להפסיק את דעת בת הזוג אציין, כי עיינתי בהסכם הממון ובכל טיעוניה, וסבורני כי לא הושגה אותה "מסה קריטית" להכרה המבוקשת בזכויותיה בהקשר דנא.

זכויות לעת זקנה

כט. ולגופם של דברים לעניין המערערות. אין חולק כי לזכויות הנוגעות לזקנה ולענייני הפנסיה חשיבות הרת גורל; כבר במקרא מופיעים הביטויים העזים "אל-תשליכני לעת זקנה ככלות לחי אל-תעזבני" (תהלים ע"א, ט'), "וגם עד זקנה ושיבה אלהים אל-תעזבני" (שם, י"א), או כדברי חז"ל בגדרי המשפט העברי "חוטרא לידא" – "משענת ליד" לעת זקנה (בבלי, כתובות ס"ד, א'). ככלל, לחברה חובה מיוחדת כלפי האדם הקשיש, בשל חולשתו הטבועה ("והדרת פני זקן" – ויקרא י"ט, ל"ב; ואל תבוז כי זקנה אמך" – משלי כ"ג, כ"ב), המחייבת לדאוג כי הזקנה תהיה מכובדת (ראו דברי בע"א 7654/06 רוזנשטראוך נ' קרן הגמלאות של חברי אגד בע"מ, פסקה ט(4) (2007), להלן עניין רוזנשטראוך). בעניין רוזנשטראוך בדקה האשה שהיתה פרודה מבעלה, והוא ביקש להתגרש הימנה, אם כגרושה תזכה לגמלה, ומשהוברר שלא – סירבה להתגרש. אך

לימים חל שינוי בתקנון קרן הגמלאות, והיתה צפויה, על פי התנאים החדשים, לשלילת גמלתה; בעקבות ערעור בבית משפט זה הושבה הגמלה. בפרשה אחרת כתבתי על החשיבות הגורלית של ענייני הפנסיה:

"החיסכון לעת זקנה מטריד, וחייב להטריד, כל אדם בישראל, הזוכר כי תוחלת החיים התארכה ומיחל לאריכות ימים, והיודע כי מה שיצבור לו בקרנות הפנסיה והגמל הוא משענתו לערוב יום, ..." (בג"ץ 2030/12 הדר נ' הממונה על שוק ההון, ביטחון וחיסכון, פסקה ב' לחוות דעתי (2013)).

ועוד:

"הטיפול השיפוטי – וכמובן המינהלי – בזכויות הנוגעות לזקנה צריך להיות רגיש ועדין, ולזכור כי המשאלה 'אל-תשליכני לעת זקנה ככלות כוחי אל-תעזבני' (תהלים ע"א, ט') תקפה בכל עת ותקפה ביתר שאת בימינו אלה, עם התארכות תוחלת החיים וצרכי הפנסיה לקשישים הכרוכים בכך." (רע"א 8622/13 המוסד לביטוח לאומי נ' שור, פסקה א' לחוות דעתי (2016)).

שם נאמר גם, כי מקום שיש יותר מאפשרות פירוש אחת, ראוי לשקול את הפגיעה באדם הקשיש ולפרש לטובתו.

ל. הנה כי כן, ענייני זכאות פנסיונית, שהם קריטיים לאדם המבוגר, צריך שייבדקו בקפידה רבה, וכך, כמובן, גם זכויות עתידיות לגמלאות; זאת במיוחד, גם שכן:

"יש מרכיב מעין קנייני למצער בנושא הפנסיוני, במערכת יחסים רבת שנים, ובמיוחד שעה שלא עסקינן בענין אזוטרי של מה בכך, אלא בזכויות לעת זקנה, תקופה שבה מטבע הדברים צרכיו של אדם מתרבים והוא נזקק חיונית לקיומו לפנסיה. לכן קרובים הדברים להיות זכות בסיסית, קניינית של אדם, זכות יסוד לפי סעיף 3 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" (בע"מ 4870/06 פלונית נ' עזבון המנוח פלוני, פסקה י"א(9) (2008), להלן עניין פלונית; שם נותרתי בדעת מיעוט); לפירוט מערכת הבטחת ההכנסה לגיל פרישה ראו בג"ץ 2944/10 קוריצקי נ' בית הדין הארצי לעבודה, פסקה 4 (2015)).

למען שלמות התמונה אציין, כי השאלה האם הזכות לגמלה היא זכות קניינית או זכות אובליגטורית נותרה לאורך השנים בבית משפט זה בצריך עיון (ראו, בין היתר, בג"ץ 2673/06 שאוה-שוע נ' בית הדין הארצי לעבודה בירושלים, פסקה 28 (2009), להלן עניין שאוה-שוע; עניין פלונית, פסקה י"א(7)).

לא. כבר הבעתי דעתי בעבר "כי יש לדידי קושי רב, במונחי צדק בסיסי, בכך שמאמצים משותפים של בני זוג לאורך שנים רבות אינם יכולים לקבל את ביטויים הכלכלי הראוי, למרות הסכם בין הצדדים" (עניין פלונית, פסקה י"א(1), ההדגשות כאן ולהלן הוספו – א"ר). מכאן גם שאלותיי בדיון בענייננו, אשר נועדו לתור אחר פתרונות למניעת קיפוח יתר של גרושה, העלולה לצאת וידיה על ראשה לאחר חיים משותפים ארוכים, משמסתבר שההסכם עליו חתמה אינו נותן מענה מלא להבטחת זכויותיה, ומעקשים נערמים על דרכה. ועוד בעניין פלונית: "בעולם משתנה שבו יציבות המשפחה ודמות היחסים הזוגיים אינה כשהיתה, יש מקום ליצירת אפשרויות של "דרך המלך", שאינן פרשנות משפטית מפותלת, לזכויות בני זוג גרושים..." (ראו שם בפסקה י"א(9)); בעניין פלונית הופנתה קריאה למחוקק להסדיר זכות זו כדבעי (ראו גם דברי השופטת (כתארה אז) מ' נאור בבג"ץ 4193/04 גרטנר-גולדשמידט נ' בית הדין הארצי לעבודה, פסקה 1 לחוות דעתה (2010), להלן עניין גרטנר-גולדשמידט).

חוק לחלוקת חיסכון פנסיוני

לב. במידה רבה, בא החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני – שפורסם ביום 6.8.14, ותחילת תוקפו נקבעה כעבור שישה חודשים, ליום 6.2.15 – לפתור את הבעיה. לראשונה הכיר המחוקק בכך שלבן הזוג לשעבר קמה, בהתקיים תנאים מסוימים, זכות עצמאית לקבל את חלקו בחיסכון הפנסיוני של בן זוגו שמכבר, ישירות מן הגוף המשלם, וכי לא יהא תלוי עוד בגמלאי לצורך קבלת זכויותיו. החוק נחקק בעקבות המלצותיה של ועדה ציבורית, בראשותו של השופט שאול שוחט, אשר ליבנה מספר הצעות חוק פרטיות שנדרשו לסוגית חלוקת זכויות הפנסיה בין בני זוג שנפרדו. מטרת החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני היא "לקבוע הסדרים בעניין חלוקה של חסכון פנסיוני בין חוסך ובין בן זוגו לשעבר, כפי שנקבעה בפסק דין לחלוקת חיסכון פנסיוני, באמצעות גוף משלם, לרבות גוף המשלם תשלומים לפי הסדר של פנסיה תקציבית בחוק או לפי הסכם המאמץ את חוק הגימלאות" (סעיף 1 לחוק). ביצוע התשלום ישירות מן הגוף המשלם לבן הזוג לשעבר מותנה ברישום של פרטי פסק הדין לחלוקת חיסכון פנסיוני אצל הגוף המשלם (סעיפים 3 ו-4 לחוק). החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני קובע איפוא, כי בן זוג לשעבר יהיה זכאי לחלק מקצבת הפרישה של הזכאי לקצבה, אם ניתן פסק דין לחלוקת החיסכון הפנסיוני בין בני הזוג שנפרדו, ופסק הדין נרשם אצל הגוף המשלם, ובמקרה של פטירת הגמלאי – בן הזוג לשעבר יוכר כשאיירו (ראו בג"ץ 8347/09 עוקב נ' הממונה על תשלום גימלאות בצה"ל, פסקה 20 (2015), להלן עניין עוקב).

לג. במקרה דנא אין החוק החדש בא כשלעצמו לעזרת המערערת. כאמור, המנוח נפטר בטרם נחקק החוק, ומשכך זה אינו חל על ענייננו. עצם הצורך בחקיקתו של החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני מעיד, כי הדין שנהג במועדים הרלבנטיים למקרה דנא, לא הכיר בקיומה של זכות עצמאית לבת הזוג לשעבר של הגמלאי נושא המשרה השיפוטית, לקבל את חלקה בגמלת השאירים שלו (השוו עניין עוקב, פסקה 34). דומה, כי הזכות לגמלה עובר לחקיקת החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני אינה אלא "זכות אובליגטורית של הזכאי כלפי הרשות הציבורית, החייבת מכוח החוק בתשלום הגמלה בכפוף לתנאי החוק" (עניין גרטנר-גולדשמידט, פסקה 16); קצבת השאירים "נועדה לענות על צרכיו של מי שהיה סמוך על שולחנו של מקבל הגמלה עובר לפטירתו, ולמנוע את מחסורו הכלכלי", בהתחשב בכך שמדובר בכספי ציבור (שם, בפסקה 20). האם בכך נסתם הגולל על זכאותה של המערערת לגמלה? אבחן עתה את המצב המשפטי.

מהתם להכא

לד. כאמור, על המקרה דנא חלים חוק הגמלאות והחלטת הגמלאות, המהווה חקיקת משנה. על פי סעיף 1 להחלטת גמלאות:

"שאיר" –

- (1) בן-זוגו של הנפטר;
- (2) ילדו של הנפטר, לרבות ילד חורג ונכדו של הנפטר שפרנסתו היתה עליו בעת פטירתו, אם לא מלאו להם עשרים שנים או אף שמלאו להם עשרים שנים אך עקב ליקוי גופני או שכלי אינם מסוגלים לכלכל עצמם ואין להם הכנסה כדי מחייתם;
- (3) הוריו של הנפטר או של בן-זוגו שפרנסתם היתה עליו בעת פטירתו, אם לא השאיר בני משפחה כאמור בפסקאות (1) ו-(2);
- (4) קטינים שהיו תלויים בנפטר בעת פטירתו אם לא השאיר גם בני משפחה כאמור בפסקאות (1), (2) ו-(3).

'בן-זוג' – מי שהיתה אשתו של נפטר בשעת מותו, לרבות מי שהיתה ידועה בציבור כאשתו וגרה עמו אותה שעה, וכן לפחות בשלוש השנים שקדמו לפטירתו או שנולד להם ילד, או מי שהיה בעלה של נפטרת בשעת מותה, לרבות מי שהיה ידוע בציבור כבעלה וגר עמה אותה שעה וכן לפחות בשלוש השנים שקדמו לפטירתה או שנולד להם ילד."

המערערת, גרושתו של המנוח, אינה באה בגדרי הגדרות אלה. ואולם, לטענתה עניינה נכנס לגדר החריגים שבהגדרת הגמלאות:

18". לא היו השאירים הזכאים סמוכים על שולחן אחד, תחולק ביניהם הקצבה בדרך שיסכימו הזכאים ביניהם; לא הסכימו, הרי אם –

...

(3) השאיר הנפטר יותר מבן זוג אחד, תחולק הקצבה המגיעה לבן-הזוג לפי החלטה זו, בין בני הזוג, בחלקים כפי שיקבע הממונה על הגמלאות, ואולם – (א) מקום שאחד מבני הזוג הוא אשה שהנפטר התגרש ממנה ואגב כך נתחייב בתשלום מזונותיה, על פי פסק דין או על פי הסכם בכתב, או אם נוכח הממונה על הגמלאות כי נתקבל תקבול שיכול להיות תחליף לתשלום מזונות, רואים את האשה כאילו לא נתגרשה ממנו, ובלבד שחלקה בקצבה לא יעלה על סך המזונות שהנפטר היה חייב בהם ערב פטירתו";

וגם:

19" (א) נושא משרה שיפוטית שהתגרש מאשתו וחוייב בתשלום מזונותיה על פי פסק-דין או על פי הסכם בכתב ונפטר, יהא דין גרושתו כדין אלמנה ותהא זכאית לקצבה שלא תעלה על סך המזונות שהיה חייב בהם ערב פטירתו, ובלבד שאם היו שאירים אחרים לא תעלה קצבתה על סכום שיחסו לכלל הקצבה המשתלמת לכל השאירים כיחס דמי מזונותיה שקיבלה ערב פטירת נושא המשרה השיפוטית למשכורתו הקובעת או לסך המזונות שהנפטר היה חייב בהם ערב פטירתו, הכל לפי הסכום הקטן יותר".

השאלה שלפנינו היא פרשנות סעיף 18(3)(א), קרי, האם ניתן לראות את הוראת התוספת להסכם לעניין הגמלה כ"תקבול שיכול להיות תחליף לתשלום מזונות". אין חולק כי המעצרת לא קיבלה מהמנוח כל תקבול שישמש לצרכי מחייתה השוטפים, אלא על פי האמור בתוספת להסכם.

לה. אזכיר, כי בסעיף 16 לתוספת להסכם נקבע: "הצדדים מצהירים בזאת כי דין זכאותה של נטלי בפנסיה כדין מזונות או כל דין אחר שיבטיח את זכאותה לחלקה בפנסיה של מרדכי עד סוף ימיה", וכן: "למען הסר הספק נטלי לא תהיה רשאית לתבוע מזונות מיורשיו ומעזבוננו של מרדכי" (הדגשות הוספו – א"ר). לא עלה בידי, אולי מקוצר המשיג, להבין את תשובת המדינה לשאלתי בדיון מה היה על המנוח והמעצרת תבל"א לשיטת המדינה לכתוב בהסכם כדי שיתקבל על דעת המדינה. אכן, ככלל, את הביטוי "מזונות" יש לפרש כפשוטו: דמי מחיה לבת זוג או לילדים, הנקבעים על פי הדין האישי או לפי סעיף 2(א) לחוק, והמגיעים לגרושה אגב הליך הגירושין (לפרשנות המושג מזונות במשפט העברי ראו עניין רוזנשטראוך, פסקה י"א(5)(א) והאסמכתאות שם). מטרת המזונות היא כיסוי הצרכים הנדרשים לקיומה ורווחתה, היוצרים תלות כלכלית של

הגרושה בגמלאי. כאמור, התנאי לזכאות גרושה לגמלה, לפי סעיפים 18 ו-19 להחלטת הגמלאות, הוא כי המנוח נשא בתשלום מזונותיה או ששילם לה תקבולים שמבחינה מהותית ניתן לראות בהם תחליף מזונות. לטעמי, בפשטות, הצדדים דנא הגיעו להבנה שתחת מזונות כפשוטם ישולם למערערת תקבול עתידי, בדמות גמלת הפנסיה, והנחתם היתה כי המנוח ימשיך בתפקידו כשופט ויצבור זכויות פנסיוניות. ביסוד ההסדר אליו הגיעו המנוח והמערערת בהסכם ביניהם ניצב התקבול – הזכויות הפנסיוניות שנועדו להתחשב בחייהם המשותפים יחדיו לאורך זמן, ולאפשר למערערת מקור פרנסה עתידי. כאמור, סעיפים 18-19 קובעים, כי בהגדרת מזונות גרושה יש להביא בחשבון "תשלום מזונותיה על פי פסק-דין או על פי הסכם בכתב" או "תקבול שיכול להיות תחליף לתשלום מזונות" (סעיף 18(3)(א)) (הדגשה הוספה – א"ר); משהסכימו הצדדים כאמור כי יש לראות בתשלומי הפנסיה תחליף מזונות, והסכמה זו קיבלה כאמור תוקף של פסק דין, דומה כי ניתן לומר שבענייננו נתמלאו תנאי החלטת הגמלאות.

לו. בנוסף לפן המשפטי כאמור, לא אכחד כי למקרא התיק חשתי תחושה של אי צדק אם לא יתקבל הערעור, ולוא רק בחלקו. המערערת חייתה עם המנוח במשך 17 שנים, שבמהלכן צבר את זכויותיו לגמלה עד הפירוד באוקטובר 2007. שלילת זכאותה מכל וכל אינה יכולה לטעמי להיות צודקת, לא כלפיה, לא בהתחשב בהסכם ולא במבט חברתי רחב יותר של זכויות (השוו עניין רוזנשטראוך, פסקה ט(1), וכן חוות דעתה של השופטת (כתארה אז) מ' נאור בעניין גרטנר-גולדשמידט וחוות דעתה של השופטת ע' ארבל שם); כך, במיוחד, משנוצרה ציפייה. כדברי המערערת בסעיף 54 להודעת הערעור: "למותר לציין, כי לו התבקשה תגובתה, ולו היתה מבינה כי בכוונת המדינה לפתוח מחדש לא רק את הדיון בזכויות עופרי-נשוא הערעור, אלא גם את מעמדה שלה כשאירה, הייתה מתנגדת להחזרת התיק, ויתכן גם שהייתה משכנעת את בנה, המערער המקורי, לסגת מן הערעור באופן שהיה שומט את הקרקע מההחלטה להחזיר הדיון לממונה, שניתנה במסגרת הערעור". לכן גם בירכתי על נכונות הצדדים להידבר ביניהם כדי להגיע להסכמה, וצר על כי זו לא הושגה. מכל מקום, לטעמי לא יהא זה צודק לפרש כי אין המערערת זכאית לחלק כלשהו בגמלת השאירים של המנוח (גם אם בעניין שאוה-שוע, פסקה 37, נדחתה טענת העותרת לזכותה בגמלת השאירים של בן זוגה בנסיבות אותו תיק; הדברים תלויי עובדות, וראו גם ע"ע 11403-14-12 רובין נ' קרן הגמלאות המרכזית (2015)). ואכן, הדברים נאמרים גם נוכח החלטתו הראשונה של הממונה, שהתחשב, מלבד בשיקולים משפטיים, גם בשיקולים סוציאליים ואנושיים. גם רוח החוק לחלוקת חיסכון פנסיוני שורה על ענייננו, אף שפטירת המנוח קדמה לו. על כן יש לומר משפטית, ולוא בדוחק-מה, כי הבטחת החלק בגמלה יש בה בנסיבות "תחליף מזונות".

לז. ואשר לגובה הגמלה: בסעיף 19(א) כאמור נקבע, כי "נושא משרה שיפוטית שהתגרש מאשתו וחוייב בתשלום מזונותיה על פי פסק-דין או על פי הסכם בכתב ונפטר, יהא דין גרושתו כדין אלמנה ותהא זכאית לקצבה שלא תעלה על סך המזונות שהיה חייב בהם ערב פטירתו..." קרי, והדברים ברורים, לממונה שיקול דעת באשר לגובה הגמלה על פי הנסיבות, וגובהה המרבי יכול שיהא כמרב גובה דמי המזונות. דהיינו, אין בעצם ההכרה בזכאותה של המערערת לקבלת הגמלה כדי ללמד כי היא זכאית לקבלת גמלה בשיעור המרבי אותו קובע ההסכם בין המערערת והמנוח. בענייננו, איני סבור כי זכאותה של המערערת היא למלוא האמור בהסכם עם המנוח; ברי, כי בהסכם בין צדדים פרטיים שבו אוצר המדינה הוא המשלם, עלולים צדדים לגלות נדיבות בכספים שאינם באים מכיסם, ולא מידה היא כי הם שיכתיבו את הגמלה וגובהה. מן הצד האחד, שיקול הדעת – וראו פסק הדין בענמ"ש 7138/93 צור נ' הממונה על גמלאות שופטים, פ"ד מח(3) 668 (1994), בפסק דינו של הנשיא שמגר – מצדיק, על פי תולדות הנושא, ללכת לקראת המערערת, על ידי ראיית הנסיבות המיוחדות, על בסיס הסכמת הצדדים, כ"תחליף מזונות" כאמור, ולא להעמיד את המערערת בפני שוקת שבורה כליל. זאת – נוכח 17 השנים בהן חיו היא תבל"א והמנוח יחדיו כאיש ואשה, 9 השנים שבהן היו יחדיו כשכיהן כשופט, ההסכם שערכו שאולי היה בו ויתור על דברים אחרים בתקוה לגמלה וההסתמכות הכרוכה בכך. מן הצד האחר, יש להתחשב בתכלית החלטת הגמלאות אשר ביקשה להעניק קצבת שאירים לבן זוג שקיים קשר זוגי עם הנפטר רב שנים תוך יצירת תלות אישית וכלכלית, וליתן מענה לצרכי חיים מידיים ואמיתיים. על יסוד כל האמור, ובהתחשב בנסיבותיו הייחודיות של המקרה, סבורני כי יש מקום לקבוע כי המערערת זכאית לחלק בגמלה, אך תחת 33% שנקבעו בהחלטתו הראשונה של הממונה ובהתחשב כאמור בנסיבות, יהא הנתח בגמלה בשיעור 17%.

לח. הערעור מתקבל בחלקו, איפוא, במובן שהמערערת זכאית ל-17% מתוך גמלת השאירים של המנוח. תוקפה של קביעה זו מיום מתן החלטתו השניה של מנהל בתי המשפט. לא אתערב בהמלצתו לאי גביית תשלומי היתר ששולמו למערערת ולבת הזוג.

ניתנה היום, ג' באדר התשע"ז (1.3.2017).

המשנה לנשיאה